

אייר התשע"ח

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

פרשת בחוקותי כחותמת את ספר ויקרא

לפרשת בחוקותי (על פי שיעורים של הרב מנחם ליבטאג והרב אמנון בזק)

אלא, שהפסוק המסיים את התוכחה,

3. ויקרא כ"ו מו:

"אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובני בני ישראל בהר סיני ביד משה"

פסוק שנראה במבט ראשון מובן לחלוטין, מעלה את השאלה הבאה: הפסוק מציין הן **חוקים ומשפטים** והן **תורות**, הווה אומר: הוא מסיים יחידה הכוללת גם **חוקים ומשפטים** וגם **תורות**, אשר ניתנו למשה בהר סיני. אלא שלא ברור איזו יחידה נחתמת בפסוק זה.

לדעת הרב ליבטאג, לא ייתכן שהוא מסכם את התוכחה, שהרי התוכחה אינה כוללת **חוקים ומשפטים** ואף לא **תורות**.

רשב"ם מציע שהפסוק מסכם את פרשיות בהר ובחוקותי, דהיינו את פרקים כ"ה-כ"ו (שנאמרו בדיבור אחד בהר סיני).

4. רשב"ם:

"בהר סיני ביד משה – שכן התחילה פרשת שמיטה: וידבר ה' אל משה בהר סיני (ויקרא כ"ה א), וגם גמר התוכחות האלה בשביל השמיטה הם, כדכתיב: כל ימי השמה תשבבות (ויקרא כ"ו ל"ה). כי כל מצות של פרשת בהר סיני בשמיטות ויובלות מדבר, ושליחות עבדים וחזרת קרקעות. לכך נאמרו כאן התוכחות של עבירות השמיטות בהר סיני, הכל בפעם אחת."

אלא שאמנם את דיני שמיטה ויובל אכן ניתן לתאר כחוקים ומשפטים, אולם דומה שאין ביחידה זו מצוות העשויות להיחשב **תורות** (לדעת הרב ליבטאג פירוש המילה **תורה** הוא 'הליך', למשל: הביטוי "תורת החטאת", פירושו 'הליך הקרבת החטאת').

פרשת בחוקותי, הפרשה האחרונה בספר ויקרא, מכילה שני חלקים נפרדים:

- התוכחה (פרק כ"ו) - השכר על קיום מצוות ה' והעונש על אי-קיומן.
- דיני ערכין (פרק כ"ז) - ההערכה הכספית של אנשים או של בהמה, שדה, בית שהוקדשו לה'. נעסוק תחילה בחתימתה של התוכחה, ונסביר מדוע ראוי להתייחס לתוכחה כאל סיום הספר, ולא כמין בפרשת ערכין, ונציע כמה הסברים להוספת דיני ערכין.

לכאורה חתימתו של ספר ויקרא ע"י פרשת התוכחה מהווה חתימה ראויה, שהרי ספר ויקרא מכיל בעיקר מצוות, והתוכחה, מתארת את השכר על קיום אותן מצוות ואת העונש על הפרתן.

גם מבחינה נושאית מהווה התוכחה חתימה נאותה לספר ויקרא, שהרי ספר ויקרא מתחלק לשניים:

- קדושת המשכן: פרקים א-י"ז, המתמקדים בדינים הקשורים למשכן, כגון קרבנות, טומאה וטהרה וכו'.
- קדושת העם והארץ: פרקים י"ח-כ"ה, המתמקדים במגוון רחב של דינים המשקפים את היות עם ישראל "גוי קדוש".

והתוכחה משקפת בדיוק חלוקה זו: אם יקיימו בני ישראל את המצוות.

1. ויקרא כ"ו ד, יא:

"ונתנה הארץ יבולה... ונתתי משכני בתוכם".

ואם יעברו עליהן:

2. ויקרא כ"ו כ, לד-לה, ולא:

"ולא תתן ארצכם את יבולה"

"והשמותי את מקדשיכם"

התוכחה מהווה אפוא סיום הולם לשני חלקי הספר!

חלקו השני של ספר ויקרא מתחיל בפרק י"ח, והוא פותח בחמישה פסוקי מבוא (ראה י"ח; א-ה), המקדימים סדרה של **חוקים ומשפטים**.

8. למשל (ויקרא י"ח ד-ה):

"את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו ללכת בהם אני ה' א-להיכם.

ושמרתם את חקתי ואת משפטי..."

ניתן אפוא לראות את הביטוי **חוקים ומשפטים** שבפסוק המסכם של התוכחה (ויקרא כ"ו; מו) כחתימת חלקו השני של ספר ויקרא (פרקים י"ח-כ"ה), המתנייחת לחוקים ולמשפטים הרבים המוזכרים בחלק זה.

בדומה לכך, מציע הרב ליבטאג, שייתכן שהמילה **תורות** מסכמת את מצוות החלק הראשון של הספר. כזכור, המילה **תורה** חוזרת פעמים רבות בתיאור סדרי הקרבת הקרבנות. הדוגמה הטובה ביותר היא הביטוי החוזר בפרשת צו - "זאת תורת ה'..." - המקדים כל קטגוריה חדשה של קרבנות (ראה ו; ב, ז, יח, ז; א, יא) ומסכם את היחידה (ז; לז). ביטוי זה חוזר גם בפרשות תזריע ומצורע (ראה י"ב; ז, י"ג; נט, י"ד; ב, לב, מה, ט"ו; לב).

יתר על כן: הגם שביטוי זה אינו מוזכר ביחס לשאר המצוות שבחלק הראשון, דנות רוב המצוות שבחלק זה בהליך כלשהו וראויות, על כן, לכינוי **תורות**. ניתן אפוא להתייחס למילה **תורות** שבפסוק המסכם כאל סיכום החלק הראשון של ספר ויקרא.

לכן, לדעת הרב ליבטאג, הפסוק האחרון בתוכחה מהווה, אם כן, סיום נאות לספר ויקרא: המילים **חוקים ומשפטים** מסכמות את חלקו השני, ואילו המילה **תורות** - את חלקו הראשון!

התוכחה וברית סיני

הרב ליבטאג, מעיר שפסוק החתימה של התוכחה, מתקשר לברית בין עם ישראל לקב"ה, מכיוון שהביטוי "בינו ובין בני ישראל" מדגיש את פן הברית שבמצוות ספר ויקרא (שימוש דומה יש בשמות ל"א; טז-יז).

עקרון הברית מודגש, למעשה, פעמים מספר בתוכחה עצמה.

9. ויקרא כ"ו:

"והקימתי את בריתי אתכם" (ט);

"להפרכם את בריתי" (טו);

"וזכרתי את בריתי יעקוב..." (מב);

"וזכרתי להם ברית ראשנים" (מה).

ומסביר הרב ליבטאג, שיש קשר נושאי בין ספר ויקרא וברית סיני, במובן שתפקיד מצוות ספר ויקרא הוא לממש את תכליתה של ברית סיני - "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט; ד-ו), ולכן, בסיכום מצוות ספר ויקרא מדגיש הכתוב את תפקידן

אבן-עזרא טוען שהפסוק מסכם גם את פרשת משפטים שבספר שמות (ומסביר ש'ספר הברית', המוזכר בשמות כ"ד ז, הוא פרשת בחוקותי).

5. ראב"ע:

"אלה החקים והמשפטים - הם הכתובים בפרשת וישמע (שמות כ'), ואלה המשפטים (שמות כ"א-כ"ג), ובפרשת בהר סיני (ויקרא כ"ה-כ"ו).

אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל - רמז לברית בהר סיני, כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד, לא עלה משה אל הר סיני"

גם רמב"ן - לקראת סוף פירושו הארוך (לויקרא כ"ה א) הבין שהפסוק זה מסכם מצוות הכתובות בספר שמות, אלא שלדעתו הפרשה ניתנה עם הלוחות השניים, כמתואר בפרשת כי-תשא (שמות כ"ד).

אלא שלדעת הרב ליבטאג, אין זה סביר שפסוק בסוף ספר ויקרא מסכם פרשה בספר שמות.

רש"י מרחיק לכת עוד יותר ומפרש שהפסוק מסכם לא רק את כלל המצוות שניתנו בכתב אלא גם את כל התורה שבעל פה!

6. רש"י:

והתורות - אחת בכתב, ואחת על פה, מגיד שכולן נתנו למשה מסיני

ומעיר הרב ליבטאג, שרש"י הוא היחיד המנסה להתמודד עם משמעות המילה **תורות**, שאותה הוא מפרש - בעזרת המדרש - כמוסבת על התורה שבכתב והתורה שבע"פ. אך לדעת הרב ליבטאג, קשה לקבל הבנה זו, משום שהמילה "אלה" מסכמת, על פי פשוטה, את מה שנכתב ולא את מה שלא נכתב.

7. ספורנו מציע שהפסוק מסכם את המצוות שנכתבו לפני פרשת בחקתי:

אלה החקים - כל המצוות שנאמרו קדם שהתחיל פרשת "אם בחקתי" הם "החקים והמשפטים והתורות" שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות. וזה הוא הברית שהזכיר באמרו "מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב" (דברים כ"ח:ס"ט).

אך אין ברור אם כוונתו למצוות שבפרשת בהר או לכל המצוות שבספר ויקרא. בשיעור זה נלך בעקבות ספורנו וננסה להראות כי ייתכן שהפסוק אכן מסכם את כל הספר. נבסס את דברינו על זיהוי ספציפי יותר של כוונת הכתוב במילים **חוקים ומשפטים ותורות**.

הרב ליבטאג, מציע לשאלה הנ"ל את ההסבר הבא על פי המבנה של ספר ויקרא: כזכור, גם פרשת ויקרא, הפרשה הראשונה בספר, איננה כתובה במקומה, שהרי המצוות שבפרשת ויקרא ניתנו למשה באוהל מועד (ראה א; א), כלומר, לאחר שהשכינה שרתה למשכן ביום השמיני. פרשת ויקרא צריכה הייתה, אם כן, להיכתב רק לאחר תיאור שבעת ימי המילואים והיום השמיני. יתר על כן: בפרשת צו יש מצוות שנאמרו למשה בסיני, ועל כן צריכות היו להופיע לפני פרשת ויקרא. כלומר, התורה בחרה אפוא לפתיחת הספר ולסיומו פרשיות שאמורות היו להיכתב באמצעו. ואם כן, נשאלת השאלה: מדוע נבחרו דווקא פרשות אלה ליכריכות הספר?

מסביר הרב ליבטאג, שלפרשת ויקרא ולפרשת ערכין מכנה משותף: **יחיד המקדיש את ממונו**. שתייהן פותחות באדם המקדיש דבר מה מרצונו וחותרות בדברים שאדם חייב להקדישם: פרשת ויקרא פותחת בעולה ושלמים (נדבה) וחותרות בחטאת ואשם (חובה), ואילו פרשת ערכין פותחת בנדבת ערכם של אדם, בהמה ושדה ומסיימת בבכור ובמעשר.

ההבדל בין הפרשות הוא, שפרשת ויקרא עוסקת בקודשי מזבח בעוד שפרשת ערכין עוסקת בעיקר בקודשי בדק הבית - הקדשות שלא ניתן להקריבם על גבי המזבח וערכם מועבר לקופת המקדש.

לאור הבנה זאת מציע הרב ליבטאג, שיתכן שהתורה בחרה בכוונה תחילה בפרשיות העוסקות במתנות היחיד - נדבה וחובה - להוות 'כריכות' לספר, מהסיבה הבאה.

11. **הרב ליבטאג:**

ספר ויקרא מתמקד בקדושת המשכן והעם. מטרה נשגבה זו - השראת שכינה על כלל האומה - עלולה לפגוע בהערכה העצמית של היחיד. גם הפרטים הנוקשים של מצוות ספר ויקרא עלולים לגרום ליחיד לראות בחובות הברית חובות טכניות, המצרות את מרחב יחסיו עם הקב"ה. לכן, על מנת למנוע רגשות שליליים כאלה הציבה התורה בתחילת הספר ובסופו את הפרשיות האלה, המדגישות שני עיקרים בעבודת ה': האחד - שלמרות מרכזיות הקהילה, אל ליחיד לאבד את ההכרה בתפקידו החשוב כחלק מהכלל; והשני - שההלכה הנוקשה אינה מונעת הבעה אישית, ולהפך: היא מהווה בסיס איתן, שעל גביו יכול היחיד לפתח מערכת יחסים שאפתנית, דינמית ואישית בינו לבין הקב"ה

לאחר שהצענו הסבר למיקומה של פרשת ערכין, נעסוק קצת בתוכנה של פרשת ערכין בעקבות שיעורו של הרב אמנון בזק.

במילוי ברית סיני, כשקיבל עליו עם ישראל להיות עמו של הקב"ה. (וזה מתאים לפירושים של ראב"ע ורמב"ן)

התוכחה וספר בראשית

לדעת הרב ליבטאג, לא זו בלבד שהתוכחה חותמת את ספר ויקרא ומקשרת אותו להר סיני ולספר שמות - היא גם מחזירה אותו לספר בראשית, במובן הבא:

גן העדן המתואר בספר בראשית מייצג סביבה אידאלית ליחסים קרובים בין האדם לקונו. בסביבה כזו שכרו של האדם על קיום מצוות ה' הוא חיי שגשוג בגן עדן, ואילו העונש על הפרתן הוא מוות, דהיינו: גירושו מגן עדן.

הברכות והקללות, יוצרות לעם ישראל מעין "גן עדן" בארץ ישראל: אם ישמרו את התורה ("אם בחקתי תלכו"), יהנו ישראל מחיי שגשוג וביטחון על אדמתם, למשל: אל מול קללת האדם לאחר חטאו "בזעת אפיקך תאכל לחם" (בראשית ג; יט), מבטיחה התורה בפרשתנו "ואכלתם לחמכם לשבע" (ויקרא כ"ו; ה). וכשם שה' "מתהלך" בגן עדן (בראשית ג; ח), כך מתהלך הוא עם עמו בארץ ישראל.

10. **ויקרא כ"ו יב:**

"והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לא-להים ואתם תהיו לי לעם"

לעומת זאת, אם חלילה עם ישראל לא ישמרו את המצוות ("ואם לא תשמעו לי") - הוא יענש ויעמוד בפני מצבים קשים מאוד, ששיאם הוא גלות מארץ ישראל (כ"ו; לג), המקבילה לגירוש האדם מגן עדן. [המדרשים המזהים את גן עדן עם ארץ ישראל אינם מתכוונים רק למקום הגאוגרפי אלא גם מדגישים נימה מקראית].

מה עניין פרשת ערכין לכאן?

לאור הבנה זאת, נשאלת השאלה: אם הפסוק האחרון בתוכחה מסכם את ספר ויקרא, מדוע כתבה התורה את פרשת ערכין אחרי התוכחה, ולא לפני? ואדרבה: דיני הערכין, ובמיוחד אלה המתקשרים ליובל (כ"ז; טז-כה), יכלו להשתלב היטב בפרשת בהר, יחד עם שאר דיני שנת היובל (ראה רמב"ן לכ"ז; א), ואילו דיני ההקדש יכולים היו לבוא בתחילת הספר, אולי בפרשת ויקרא, יחד עם דיני נדבה!

אחד ההסברים הפשוטים לשאלה זו הוא שהתורה לא רצתה לחתום את ספר ויקרא בתוכחה והעדיפה לסיים בנימה חיובית.

אבן-עזרא מציע פירוש המבוסס על הסוד, המתקשר למשמעות עמוקה יותר של הבכור ושל המעשר, המופיעים בפרשת ערכין (ראה אבן-עזרא, דיבור אחרון בספר).

פרשת ערכין:

פרשת ערכין (ויקרא כ"ז), החותמת את ספר ויקרא, עוסקת בערכים של אדם, בהמה טמאה (לגבי בהמה טהורה אין פרשת ערכין, שכן בהמה טהורה מוקדשת בעצמה לה': "וְאִם בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָן לַה' כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַה' יִהְיֶה קֹדֶשׁ" (פס' ט)), בית, שדה אחוזה ושדה מקנה. ברוב פרטי הרשימה נקבע הערך על פי הנתונים הספציפיים של הדבר המוקדש. בחלק מן המקרים הערך נקבע על פי שיפוטו של הכוהן: בבהמה טמאה נאמר,

12. ויקרא כ"ז יב:

"וְהָעֵרִיף הִכְהֵן אֹתָהּ בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֵרִיף הִכְהֵן כֹּן יְהִיָּה"

13. וכן לגבי בית (ויקרא כ"ז יד):

"וְהָעֵרִיכוּ הִכְהֵן בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּאֲשֶׁר יַעֲרִיף אֹתוֹ הִכְהֵן כֹּן יִקוּם"

ערכו של שדה נקבע על פי שיקולים אובייקטיביים – כמות הזרע שבשדה ומספר השנים עד היובל.

14. ויקרא כ"ז טז-יח:

"וְהִיָּה עֵרֶפֶף לְפִי זָרְעוֹ זָרַע חֹמֶר שְׁעָרִים בְּחֻמְשֵׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף. אִם מִשְׁנֵת הֵיבֵל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ כְּעֵרֶפֶף יָקוּם. וְאִם אַחֵר הֵיבֵל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ וְחָשַׁב לוֹ הִכְהֵן אֶת הַכֶּסֶף עַל פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתֵרֶת עַד שְׁנַת הֵיבֵל וְנִגְרַע מֵעֵרֶפֶף"

על רקע זה ניכרת החרגה בדרך החישוב של ערך האדם. כאן אין מקום לשיקולים סובייקטיביים, אלא לגיל ולמין בלבד, לדוגמה: לכל זכר מגיל עשרים ועד גיל שישים יש אותו ערך. פרט זה כשלעצמו מצביע על ייחודה של פרשת ערכי האדם, שבה נעסוק להלן בקצרה. נציג תחילה בטבלה את הערכים שבפסוקים ג-ז.

15. ויקרא כ"ז, ג-ז:

הגיל	זכר	נקבה
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה	חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ	שְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל
וְאִם מִבֶּן חֲמִשָּׁן שָׁנִים וְעַד בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה	עֶשְׂרִים שֶׁקֶלִים	עֶשְׂרֵת שֶׁקֶלִים
וְאִם מִבֶּן חֲדָשׁ וְעַד בֶּן חֲמִשָּׁן שָׁנִים	חֲמִשָּׁה שֶׁקֶלִים כֶּסֶף	שְׁלֹשֶׁת שֶׁקֶלִים כֶּסֶף
וְאִם מִבֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה וְעַד שְׁשִׁים שָׁנָה	חֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵת שֶׁקֶל	וְלִנְקֵבָה עֶשְׂרֵת שֶׁקֶלִים

טבלה זו ממחישה שני עקרונות בסיסיים בקביעת ערכי האדם:

- ערכו של האדם נקבע בהתאם לשלבי חייו: הערך הגבוה ביותר הוא בהיותו בימיטב שנותיו; לאחריו ערך השנים שקדמו לתקופה זו – מגיל חמש ועד גיל עשרים; נמוך ממנו ערך שנות הזקנה; והערך הנמוך ביותר הוא בשנות הינקות והילדות.
- בכל אחד מארבעת השלבים הללו גבוה ערך הזכר מערך הנקבה.

במבט ראשון נראה כי ערכו של אדם נקבע על פי יכולת עבודתו. מתוך הנחה מציאותית – ודאי בתקופת המקרא – שיכולת עבודתו של הזכר גבוהה מזו של הנקבה, נקבע לו ערך גבוה יותר; וערכו של כל אדם נקבע על פי שנותיו ויכולת התפוקה שלו בהן. (הרב בזק מציע לבסס הבנה זאת על סכום מכירתו של יוסף: "וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדְּיָנִים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמַעֲלָאִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרָיִמָּה" (בראשית ל"ז, כח). יוסף היה אז, כידוע, בן שבע עשרה שנה, ומכירתו לעבד בעשרים כסף, כערכו של אדם בגיל זה, עשויה להוכיח שהמדד לקביעת הערך הוא יכולת העבודה.)

ברם, על הנחה זו מתעוררות מספר שאלות:

- הקביעה שמיטב שנותיו של האדם נמשך עד גיל שישים מעוררת שאלה, שכן נראה כי גיל העבודה בתורה הוא עד חמישים שנה, כאמור לגבי הלויים.

16. במדבר ח', כה:

"וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְבֵּא הָעֵבֶדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד" – יש לתמוה גם על ערכו של האדם במיטב שנותיו – חמישים שקלים – שיעור גבוה בהרבה מערכו המעשי של עבד, שעליו נאמר,

17. שמות כ"א, לב:

"אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׂוֹר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שֶׁקֶלִים יִתֵּן לְאֲדֹנָיו"

- בשתי תקופות יש יחס של 3:5 בין ערכי הזכר וערכי הנקבה: מגיל עשרים ועד גיל שישים, ומגיל חודש ועד גיל חמש. מדוע אין היחס הזה נשמר מגיל חמש ועד גיל עשרים? יתרה מזאת: מדוע ערכו של זכר מבן שישים שנה ומעלה (15 שקל) נמוך מערכו בגילאים חמש עד עשרים (20 שקלים), בעוד שערך הנקבה בשתי התקופות זהה – 10 שקלים?

18. רש"י עמד על בעיה זו וכתב (על פי ערכין יט ע"א):

כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש, לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו, והאשה אינה פוחתת אלא שליש בערכה, דאמרי אינשי 'סבא בביתא פחא בביתא, סבתא בביתא סימא בביתא'

בכמה מקומות (כתובות לג ע"א ועוד) מגדירה הגמרא את התשלום הזה כ"הנאת שכיבה". אותה פעולה, המבטאת את אונו ופוריותו של האיש, מוערכת אפוא כהנאה של חמישים שקלים, וזהו גם, באופן סמלי, ערכו של האדם בשנות השיא של פוריותו.

כעת ניתן גם להבין מדוע זוכה בערך השני במעלה התקופה שמגיל חמש ועד גיל עשרים, ולא התקופה שמעל גיל שישים. אמנם בשתי התקופות הללו האדם עדיין יכול להגיע לפוריות, אך אינה דומה התקופה שבה נמצא הוא בדרך לשיאו לתקופה שבה הוא הולך ומזדקן; בתקופת הזקנה התשמיש כבר אינו נחשב פעולה פורייה, ומשום כך הערך יורד. מעניין הדבר, שמצאנו תשלום של חמישה עשר שקלים בהקשר של ביאה שאינה מיועדת ללידה.

23. הושע ג', א-ב:

**וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי עוֹד לְךָ אֶהְבֶּ אִשָּׁה אֲהַבְתָּ רַע וּמְנַאֲפֶת
כְּאֲהַבְתָּ ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵם פְּנִים אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וְאֲהַבֵּי אִשִּׁישֵׁי עֲנָבִים. וְאֶכְרָה לִי בַחֲמֹשֶׁה עֶשֶׂר כֶּסֶף
וְחָמֵר שְׁעָרִים וְלִתְדֵי שְׁעָרִים**

24. וכבר עמד על זיקה זו רב האי גאון (הובאו דבריו

בפירוש רש"י שם):

ובשם רב האי מצאתי דבר הגון: 'וְאֶכְרָה לִי' וגו' – קצבתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים. האומר 'ערך נפשי עלי', אם מבן שישים ומעלה 'והיה ערך חמשה עשר שקל'.

לאור זאת, ברור שערך התקופה שמבן חודש ועד בן חמש שנים אינו משקף יכולת כלשהי; נראה שזהו ערך המינימום של כל ילד מגיל חודש, ממש כמו ערכו של הבכור. ניתן אף לומר כי העובדה שיש לו בכלל ערך נובעת מן הפרטנציאל הטמון בו לכשיגדל.

בדרך זו נוכל גם לענות על השאלה שבה פתחנו: מדוע נקבע ערכו של הזכר רק לפי גילו, ולא לפי ערכו הסובייקטיבי? אם אכן המדד לקביעת ערכו של האדם הוא יכולת הפוריות שלו, אזי באמת אין שום משמעות ליכולת העבודה שלו; בתחום זה שווים כל בני האדם המצויים במיטב שנותיהם, ללא תלות ביכולתם הפיזית, בהשכלתם או במקצועם.

(הערה: לפי גישה זו היה מקום לומר שלסריס ולעקר לא יהיה ערך כזה. ואולם, נראה שמעמדם של סריס ועקר לפי תפיסתנו איננו שונה ממעמדו של מי שאינו יכול לעבוד לפי התפיסה המקובלת. הגמרא אכן העלתה אפשרות שלא יהיה להם ערך, אך דחתה זאת: "נפשותי – לרבות מנוול ומוכה שחין. שיכול 'נדר בערכך', כל שישנו בדמים ישנו בערכך וכל שאינו בדמים אינו בערכך, תלמוד לומר 'נפשותי' " (ערכך ד ע"ב). כלומר: הערך נקבע באופן מוחלט, ללא התייחסות למקרים חריגים.)

וסימנא טבא בביתא' [תרגום: זקן בבית – פח בבית; זקנה בבית – אוצר בבית וסימן טוב בבית].

לדעת הרב בזק, דברים אלו הנחמדים כשלעצמם, אך עדיין אין הם מתיישבים לגמרי על הלב: האומנם אין באישה הבדל בין התקופה שמגיל חמש ועד גיל עשרים ובין התקופה שמגיל שישים ומעלה, בעוד שבאיש קיים הבדל כזה!?

נראה שסיבות אלו ואחרות הן שהביאו את ראב"ע לומר דברים חד-משמעיים בנושא.

19. ראב"ע (בפירושו על כ"ז, ג ד"ה בן שישים):

ודעת רבים כי זו גזרת מלך, כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים, אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים... והכלל כי הוא גזרת הכתוב, כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה, הנה אחר שישים יוסיף השלישית, והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי, ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד שישים יוסיף על החצי עשיריתו.

"והיה ערך לפי זרעו"

הרב בזק מציע את כיוון הבא להסביר את הערכים שבהם נוקבת התורה:

הרב בזק מצביע על כך, שאם תמהנו לעיל מדוע מיטב שנותיו של האדם הוא עד גיל שישים, ולא עד גיל חמישים – גיל הפרישה של הלוויים. והנה, מתברר שבמקרא נמצא גיל שישים דווקא בהקשר אחר – לא של יכולת עבודה, אלא של פוריות:

20. בראשית כ"ה, כו:

וַיִּצְחָק בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אִתָּם

21. דה"א ב', כא:

וְאַחַר בָּא חֲצֹרֹן אֶל בֵּית מְכִיר אָבִי גִלְעָד וְהוּא לְקַחָהּ וְהוּא בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה וְתֵלֵד לֹא אֶת שְׂגוֹב

ומעיר הרב בזק, ששני המקומות היחידים במקרא המציינים את גיל שישים עוסקים באדם שהוליד בנים לעת זקנה; ולדעתו הדגשת הגיל באה לציין את החידוש שבלידה זו. לכן לדעת הרב בזק, גיל שישים מבטא את סיום תקופת הפוריות המקובלת, וזהו ייחודו גם בפרשתנו!

לאור זאת ניתן לבאר גם את משמעות ערכו של האדם בתקופת השיא הזו – חמישים שקל כסף. שיעור זה מופיע בתורה במקום אחד נוסף.

22. דברים כ"ב, כח-כט:

כִּי יִמְצָא אִישׁ נֶעֱרַ בְּתוֹלָה אֲשֶׁר לֹא אֲרָשָׁה וְתַפְשָׁה וְשָׁכַב עִמָּה וְנִמְצָאוּ, וְנָתַן הָאִישׁ הַשָּׂכֵב עִמָּה לְאָבִי הַנֶּעֱרַ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עָנָה לֹא יוּכַל שְׁלָחָה כָּל יָמָיו

כמובן, שבהשתנות המציאות, ועמה גם הדגם הפטריארכלי של המשפחה, חלו שינויים גם בתפיסה זו, כפי שמצאנו בחז"ל בהקשרים שונים, כגון,

28. קידושין לע"ב:

"תנו רבנן, שלשה שותפין הן באדם: הקב"ה ואביו ואמו. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני"

לכן, לדעת הרב בזק, את משמעותם של ערכי האישה יש לבאר, באופן שונה. הזכרנו לעיל שאת השיעור של שלושים שקלים – הערך המקסימלי של האישה במיטב שנותיה – מצאנו בתורה בהקשר אחר.

29. שמות כ"א, לב:

"אם עבד יגח השור או אמה פסוף שלשים שקלים יתן לאדניו"

מכאן לומד הרב בזק, שבאישה הערך אכן נקבע על פי יכולת העבודה. אמנם ציינו לעיל שיגיל הפרישה בתורה הוא חמישים, כפי שמצאנו אצל הלוויים; ואולם, סביר שחלוקת הגילים נקבעה על פי הקריטריון בזכר, והתורה לא ראתה עניין ליצור חלוקה שונה אצל האישה. נראה כי זו גם הסיבה שהגיל נותר כגורם יחיד אף בקביעת ערכי האישה, מבלי להיכנס לגדרים סובייקטיביים של תפוקת עבודה וכדומה.

לאור הבנה זאת מסביר הרב בזק, את ההבדלים ביחסים בין ערכי האיש וערכי האישה בתקופות השונות. השאלות שהצגנו לעיל, נבעה מן ההנחה שמדובר בסולם דומה. לאור ביאורנו, כי מדובר בשני סולמות שונים – הפוריות אצל האיש ותפוקת העבודה אצל האישה – אכן הגיוני הדבר שהיחסים בין ערכיהם לא יישמרו בגילאים השונים, וסבירה הקביעה כי תפוקת העבודה אינה יורדת לאחר גיל שישים בצורה כה דרסטית כמו הפוריות

משמעות הפוריות בקביעת ערך האדם קיימת גם בתורה שבעל פה. על הפסוק האמור בעבד עברי.

25. דברים ט"ו, יח:

"לא יקשה בעיניך בשלחך אתו חפשי מעמדך כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים"

26. כותב רש"י:

"מכאן אמרו: עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה, וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום. ומהו עבודתו בלילה? רבו מוסר לו שפחה כנענית, והוולדות לאדון".

כלומר: עבודת העבד נחשבת כ"משנה שכר שכיר" בגלל יכולתו ללדת ילדים, שבעלותם תהיה לאדון.

הרב בזק, מביא ראיה לטענתו, בהמשך הפרק, העוסק בקביעת הערך של שדה.

27. ויקרא כ"ז, טז:

"ואם משדה אחזתו יקדיש איש לה' והיה ערפד לפי זרעו זרע חמר שערים בחמשים שקל פסוף"

בשדה נאמר במפורש שערכו נקבע על פי הפוריות שלו – "לפי זרעו". אבל בניגוד לבני האדם, שדות שונים נבדלים זה מזה מבחינת פוריותם (על פי טיב הקרקע, גודלה וכדומה). על כן יחידת הפוריות הבסיסית של זרע השדה היא "זרע חמר שערים בחמשים שקל כסף" – ממש כמו באדם – אלא שבשדה עשויה יחידה זו להכפיל את עצמה פי כמה וכמה, הכול לפי ערכו המשתנה של השדה.

ערכי אישה

נעבור עתה לבחון את הערכים השונים של האישה. ומסביר הרב בזק, לאור הבנתו לעיל את אופן קביעת ערכו של הזכר, שבאישה הקריטריון יהיה שונה מזה שבאיש, שכן מבחינת התפיסה המקראית לאישה אין "זרע", והיא נתפסת כפסיבית בתהליך ההולדה. זו הסיבה שהלידה נתפסת בדרך כלל במקרא כפעולה שהאישה עושה עבור הבעל. כמו למשל:

(בראשית כ"א, ג):

"ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה צחק"

(בראשית כ"ב, כ):

"ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלפני גם הוא בנים לנחור אחיך"

(בראשית ל"א, א):

"ותרא רחל כי לא ילדה ליצקב" (שם ל', א)